

Jelena Puđak,
apsolventica studija filozofije i sociologije na Hrvatskim studijima,
Zagreb

SUKOBI EKONOMSKIH I EKOLOŠKIH INTERESA U SUVREMENOM HRVATSKOM DRUŠTVU ¹

- Empirijska analiza četiriju slučajeva-

Ekološki i ekonomski interesi – osnovno razlikovanje

U novije vrijeme sve smo češće svjedocima sukoba ekonomskih i ekoloških interesa koji se zbivaju na teritoriju Lijepe naše. Oni su prije svega vidljivi u industrijskim centrima i tiču se industrijskih onečišćenja, ili pak u energetici, gdje se događa ekološki i biološki upitna upotreba vodnih resursa. U te su sukobe uključene grupacije socijalnih aktera koji zastupaju određene ekonomske interese, zanemarujući one ekološke, i koji na taj način utječu na opstanak prirode, zdravlje okoliša, ali i na zdravlje ljudi.

Pri razlikovanju ekonomije i ekologije često upada u oči zajednički korijen obiju riječi, koje danas sa sobom nose sasvim različite konotacije. U vremenima klasične Grčke to nije bilo tako. Naime, riječ *oikos* na starogrčkom jeziku označava 'dom'. Riječ 'ekologija' tako tvore riječi *oikos* + *logos*, što u doslovnom prijevodu znači znanost o domu, a riječ 'ekonomija' sadrži grčke inačice *oikos* + *nomija*, što u doslovnom prijevodu znači upravljanje domom. Ovako etimološki opisane, obje ove riječi i nisu tako različitih značenja jer se obje odnose na dom i ljudsko odnošenje prema njemu. Današnja ekonomija niti izdaleka više nije samo gospodarenje domom. Manipuliranje prometnim vrijednostima različite vrste, otuđeno od upotrebničkih vrijednosti prije je ono što su u staroj Grčkoj označavali terminom hrematistika (*chrematistics*), koja znači mešetarenje, spekuliranje novcem. Ono se ne bavi domom, zaboravlja voditi brigu o

¹ Ova analiza nastala je metodom analize sadržaja tijekom veljače i ožujka 2007. godine, u procesu pripreme empirijskog dijela diplomskog rada pod naslovom «Odnos antropocentričnog i biocentričnog svjetonazora i ekoloških i ekonomskih interesa u suvremenom razvoju»; Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za sociologiju, kolegij «Socijalna ekologija», predavač i mentor dr. sc. Vladimir Lay. Odabrana tema inicirana je u sklopu projekta «Održivi razvoj Hrvatske», a građa prikupljena iz više izvora, uključujući i elektroničke izvore.

domu, često ne uključuje održivo upravljanje domom i okolišem, već čak i suprotno, budući profit i «razaranja doma», biosfere, klime i sl., koja ga prate, postavlja na prvo mjesto.

Interes se definira kao "osviještena potreba pojedinca ili skupine ljudi, države...; društveno posredovana svijest o potrebi" (Anić, Goldstein, 2000.). Dolazi od latinskih riječi *interest*, koja upućuje na činjenicu da je nekome stalo do nečega, i riječi *interesse* (inter: između, esse: biti) što znači biti između nečega, ticati se.

Interesi izvire iz ljudskih potreba i oblik su artikulacije ovih potreba u neke ciljeve ponašanja. Svaki pojedinac, svako ljudsko biće, ponaša se u skladu sa svojim spletom interesa i oni su mu važni; oni «pogone» i usmjeruju ponašanje ljudi prema nekom cilju koji tim ponašanjem žele ostvariti i dosegnuti.

U kontekstu modernog razvoja, pod vladavinom ekonomskih interesa, interesa profita i isključive financijske i ekonomske dobiti život se nalazi u ugrozi. Stanje okoliša i socijalne nejednakosti u suvremenom svijetu pokazuju da je na djelu "globalni napad na život",² i sve se više nameće potreba da se život svjesno i organizirano brani.

Odgovor globalnom trendu "napada na život" pružaju socijalni akteri "obrane života", odnosno zastupnici ekoloških interesa, dobrobiti kao cilja, koji obuhvaćaju društvene pokrete, znanost (u ovom slučaju neovisnu), zelenu politiku te zelenu ekonomiju.

Ekonomski interes jest interes profita, usmjeren na maksimalizaciju zarade, pri čemu isti ne postupa odgovorno u odnosu prema zdravlju okoliša i ljudi, budući da mu se takva odgovornost ne uklapa u poželjnu usko, ekonomistički, koncipiranu "cost – benefit" analizu.

Ekološki interes jest ponajprije orijentiran na odgovornost spram života i živog svijeta, nije orijentiran na profit te često u svom (samo)ostvarivanju nema u podlozi nikakvu kapitalnu dobit.

Svjetski poznati znanstvenik Edward O. Wilson u svojoj knjizi opisuje pozicije ekonomista i 'okolištarca' (*environmentalist*) na sljedeći način:

Ekonomist je fokusiran na proizvodnju i potrošnju. To je zapravo i realan stav, jer svako biće na planetu živi od proizvodnje i potrošnje. Ekonomist se u djelovanju vodi preciznim modelom racionalnog izbora i kratkoročnim predviđanjima. On se u procjenama koristi parametrima poput BDP-a (bruto društveni proizvod) i indeksa

² Termin je preuzet iz naslova knjige *Četvrti svjetski rat: globalni napad na život*, Dražena Šimleše.

kompeticije, sjedi u odboru multinacionalne korporacije i inzistira na još uvijek plodnom planetu s navodno neograničenim izvorima prirodnih resursa.

Ekonomist će reći kako čovječanstvo danas svjedoči najvećem prosperitetu u povijesti. Okolišni problemi, naravno, postoje, ali moguće ih je riješiti. BDP industrijskih zemalja raste, a i ostale zemlje svijeta ih sustižu. Diljem svijeta bilježi se geometrijski rast, a također raste i dohodak per-capita. Povećala se proizvodnja žitarica i mesa po stanovniku, bez obzira na porast stanovništva od 1,8% godišnje. U razvijenim zemljama na mjestima posječenih šuma odmah se sade nova stabla, pa šume imaju mogućnost brze regeneracije.

Ekonomist smatra kako socijalni progres raste jednako kao i ekonomski progres, zato je potrebno osigurati daljnji rast potonjeg. Pismenost je svuda u svijetu u porastu, a s njom sloboda i emancipacija žena. Demokracija, zlatni standard upravljanja (engl. 'governance') se širi, a komunikacijska revolucija predvođena internetom akcelerirala je globalizaciju trgovine i evoluciju internacionalnih kultura. Ljudska genijalnost uvijek je spremna naći načina nositi se s rastućom populacijom, omogućujući svima da prosperiraju. Ekonomist još uvijek inzistira na tome da je "zelena revolucija" bila uspješna, i da bi trebala biti ponovljena s novom tehnologijom. Ljudi su uspjeli divlji i negostoljubiv svijet pretvoriti u vrt, a nevolje koje su se dogodile putem mogu se ubuduće izbjeći. Ljudska dominacija jest sudbina Zemlje.

Okolištarac je fokusiran na neodrživost poljoprivrednih površina zasađenih monokulturama, prekomjeran izlov ribe i ostalih morskih organizama, i na ugrožene ekosisteme. Njegov glas jedva dopire do korporativnih krugova, on sjedi u odboru neke neprofitne organizacije i piše za *Scientific American*. Svijet u kojem on živi u ugrozi je.

Okolištarac odgovara da je točno da se stanje čovjeka na planetu u mnogočemu poboljšalo, ali to je samo dio slike. Čovječanstvo je stvorilo ekonomski pogonjen raj, ali on može funkcionirati samo na beskonačnom planetu, a već bi svima, pa i ekonomistu trebalo biti jasno da je planet, i okoliš zajedno s njim, konačan. BDP i godišnja izvješća korporacija ne daju kompetentnu projekciju svjetske dugoročne ekonomije i treba im dodati rezultate istraživanja koja su obavili stručnjaci za prirodne resurse i ekološki ekonomisti. Ti stručnjaci u svoje analize uključuju procjene šteta za okoliš uzrokovane ekonomskom aktivnošću (GPI - pravi indikator napretka).

Ekonomski, a s njim i socijalni, progres ovise o bazi prirodnih resursa. Resurs je sadržaj ekonomskog rasta, i ako se ne vodi računa o iskorištavanju i raspoloživosti resursa, ekonomska budućnost je upitna. Kada se računici doda povlačenje podzemnih voda, presušivanje rijeka i smanjenje obradivih površina po glavi stanovnika, tek onda se dobiva kompletna slika o stanju planeta.

Pretpostavimo da globalni bruto dohodak, koji danas iznosi otprilike 31 trilijun dolara, raste godišnje za razumnih 3%. Do 2050. godine, GDP (globalni društveni proizvod) iznosio bi 138 trilijuna dolara, i uz pravednu raspodjelu, kompletna svjetska populacija živjela bi u blagostanju. Koja je pogreška u ovom argumentu? Okolištarac će reći: okoliš kojem je poremećena ravnoteža i resursi kojih je sve manje. Ako nastavimo trošiti resurse (voda, tlo) ovom brzinom, oni će se nastaviti onečišćivati i nestajati u istom ili većem postotku. To će rezultirati zamrzavanjem ekonomskog rasta, koji će da bi se nastavio, morati osigurati još obradivih površina, što će za posljedicu imati daljnje uništavanje biološke raznolikosti i izumiranja vrsta. Ekološki otisak već je sada prevelik, premašuje bio-kapacitet, i nastavlja rasti. Ukratko, Zemlja je izgubila mogućnost regeneracije, a jedina nada jest u smanjenju potrošnje.

* * *

Česte su diskusije o (ne)mogućnosti pomirbe ovih dvaju sklopova interesa zbog njihove međusobne isključivosti. Pomirba je zaista nemoguća ako su na djelu radikalno isključive pozicije. Ove pozicije, naime, često zapadaju u ideologije, i kao takve predstavljaju fiksna, definitivna i apsolutna poimanja svijeta, koja daju iskrivljenu sliku socijalnog realiteta, te stoga nisu niti istinite, niti prihvatljive niti plodna osnova za promjenu i pomirbu različitih interesa.

U ovom trenutku pomirba ne samo da je moguća, nego je i potrebna, i već postoje konkretna rješenja koja uzimaju u obzir pluralizam ideja, životnih stilova i interesa. Ova konkretna rješenja pružaju prihvatljivu sliku održivog življenja, koje, istina, ne uzima u obzir dogmatizam stavova, ali je uvijek otvoreno za promjene, i tolerira različitosti na način da nitko nikoga ne ugrožava.

U idućem poglavlju razmatram nekoliko konkretnih primjera sukoba ekonomskih i ekoloških interesa. Pomirba, u svim svojim varijacijama, vjerojatno će se pokazati kao jedini način rješavanja ovih sukoba.

Primjeri sukoba ekonomskih i ekoloških interesa: analiza četiriju slučajeva

U empirijskom dijelu rada prikazat ću nekoliko konkretnih i raznovrsnih primjera odnosa između ekonomskih i ekoloških interesa iz Hrvatske te jedan iz susjedne Bosne i Hercegovine. Vrlo često ovi odnosi imaju oblik sukoba. Kroz prikaz i kratku analizu ovih primjera ukazat ću na neke osnovne probleme pronalaženja pomirbe ovih interesa. Pomirba u ovim slučajevima znači kooperaciju, a kooperacija znači kompromis i toleranciju, pri čemu, barem teorijski, apsolutno prvenstvo ima Život.

Primjer 1: Karlovačka pivovara

U jednoj rečenici: Karlovačka pivovara pod upravom nizozemskog Heinekena, ispuštanjem otrovnih plinova u kanalizaciju koja se izliva u obližnji potok, odgovorna je za smrt Zdravka Martinovića, koji je preminuo nakon što je mjesec dana bio u komi uzrokovanoj otrovanjem ugljičnim dioksidom. Zagađenje je posljedica nepoštivanja zakona i pokušaja uštede (od strane krupnog kapitala) na potrebnoj tehnologiji koja bi takvo zagađenje spriječila. Zdravko Martinović za neke će ostati u pamćenju kao "prva hrvatska žrtva zapadnog kapitalizma" (Čulić, Feral Tribune, 23. ožujka 2007.). Naime, istjecanje ugljičnog dioksida iz Pivovare u kanalizaciju, a odatle u obližnji potok, trajalo je duže razdoblje. Još 2005. godine Pivovari je dopušteno ispuštati otpadne vode u kojima je daleko više opasnih tvari od količine koja je zakonom dozvoljena. U zakonu stoji da se u potok ne smije ispuštati voda kojoj je kemijska potrošnja kisika veća od 700 mg po litri vode, a biološka potrošnja kisika veća od 250 mg po litri vode. Unatoč tome, Hrvatske vode su Pivovari izdale potvrdu kojom se dopušta ispuštanje voda s kemijskom potrošnjom kisika od 6000 mg po litri vode, i s biološkom potrošnjom kisika od 4000 mg po litri vode, uz obrazloženje da su te granične vrijednosti utvrđene radi očuvanja i zaštite rijeke Kupe, budući da Karlovac nema uređaj za pročišćavanje otpadnih voda.³

Tako je tijelo koje je zaduženo da pazi na kvalitetu vode i javno zdravlje izdalo dozvolu Karlovačkoj pivovari da može ispuštati gotovo devet puta zagađeniju vodu, i

³ <http://amac.hrvati-amac.com/index.php?option=com>

sve to "zapakiralo" u ironiju očuvanja rijeke Kupe. Ne samo to, Zavod za javno zdravstvo je od 10. siječnja prošle godine napravio 18 izvješća o kontroli vode, od kojih je 10 imalo oznaku "ne udovoljava vrijednostima dozvolbenog naloga". Najdrastičniji primjer bio je 25. siječnja ove godine, kada je kemijska potrošnja kisika u otpadnim vodama iznosila 18,755 mg/l, a biološka 15,425 mg/l, čak šezdeset puta više od zakonom dozvoljene potrošnje.⁴ Već ovdje se nameće pitanje kakva je to sprega kapitala i struke/politike da državni zavod izdaje dozvole ne poštujući državne zakone?

Politika je hrvatska, a kapital nizozemski, točnije nizozemske multinacionalne korporacije Heineken. Heineken grupa ponosi se društvenom odgovornošću kompanije, posebice edukacijskim programima o štetnosti konzumacije alkohola, sigurnošću poslovanja, zdravstvenom i okolišnom politikom te kodeksom poslovnog ponašanja.

Kako to da su postupci jedne tako odgovorne tvrtke, koja je vlasnik hrvatske pivovare, doveli do smrtnog stradavanja nevinog prolaznika i njegova psa? Osim toga, svake se godine stotinjak milijuna kuna ostvarenih u Karlovačkoj pivovari slijeva u nizozemsku središnjicu, pa je onda i za očekivati da se malo prije navedeni društveno odgovorni projekti financiraju i novcem zarađenim u Hrvatskoj. Ali, ti se društveno odgovorni projekti izgleda primjenjuju samo u razvijenim zemljama, dok u tranzicijskim zemljama vrijede drukčija pravila. Naravno, taj novac, ili barem njegov dio trebao bi se vratiti u zajednicu iz koje potječe makar s ciljem da maksimalno štiti okoliš u kojem nastaje.

Nakon nesreće uprava Karlovačke pivovare nije komunicirala s obitelji pokojnog Martinovića, a kamoli ponudila odštetu, tim više što je poginuli Martinović bio umirovljeni zaposlenik Karlovačke pivovare. Nakratko su pognuli glave i javno priznali grešku, ali i to samo radi pritiska javnosti. Karlovačka pivovara je nakon kraćeg zastoja nesmetano nastavila s proizvodnjom.

Europska komisija je također javno osudila ponašanje Heinikenove uprave u Karlovačkoj pivovari zbog onečišćenja okoliša, zato jer se to protivi europskim zakonima i propisima. To se ponajprije odnosi na spominjane otpadne vode, koje nisu pročišćivane prema europskim standardima, i na ugljični dioksid koji se nije smio ispuštati u okoliš. Ništa se slično sigurno ne bi desilo u Nizozemskoj, iz raznih

⁴ <http://www.nacional.hr/articles/view32673>

razloga - od veće odgovornosti Nizozemaca prema vlastitom okolišu i ljudima, pravne i civilizacijske tradicije, do straha od pravnih sankcija i javne osude. U Hrvatskoj je ista ta korporacija odlučila zanemariti sve navedeno, i "mrtva – hladna" ispuštati otrovne tvari u okoliš; na kraju krajeva, kad mogu domaći, zašto ne bi i stranci, i još uz to uštedjeli na uređajima za pročišćivanje otpadnih voda i rekuperaciji CO₂.

Da se sve ovo odvija uz znanje i potporu lokalnih, ali i državnih vlasti, pokazuje nevjerojatna činjenica javnog priznavanja da je inspekcija u pivovari svaki put najavljena, i da se pritom ljubazno zamoli djelatnike pivovare da "puste malo više vode", budući da je to "normalna praksa". Ovo "malo više vode" znači da veća količina vode puštena kroz potok smanjuje tragove onečišćenja prilikom 'inspekcije'. Dakle, inspektori su znali za onečišćenje, znali su za nesnosan smrad koji se širi oko potoka, ali nisu poduzeli apsolutno ništa. Zašto? A zašto i bi, kad su Hrvatske vode dopustile nezakonito ispuštanje izrazito zagađenih voda u kanalizaciju, a potom i u potok. Tako postajemo svjedoci šokantne sprege državnih tijela (koja, umjesto da djeluju represivno i korektivno, idu "niz dlaku" multinacionalnoj kompaniji sa sjedištem u Nizozemskoj) i krupnog kapitala.

U međuvremenu su se mogle čuti prijetnje i ucjene o otpuštanju 400 radnika, što bi hrvatsku javnost trebalo natjerati da zanemari smrt jednog penzionera u korist ekonomskih interesa, odnosno interesa krupnog (i domaćeg i stranog) kapitala, koji se nada da će svaku krizu moći riješiti lobiranjem i zataškavanjem.

Vrhunac štetnog, pa i destruktivnog ponašanja države predstavlja činjenica da se sve to odvijalo uz znanje Zavoda za javno zdravstvo Karlovačke županije, koji je raspolagao podacima o zagađenosti, pa onda i o opasnosti za zdravlje i život ljudi i okoliša, ali, prema riječima ravnatelja, Boška Milankovića, Zavod nije bio dužan izvijestiti inspeksijske službe o rezultatima mjerenja koja su obavljali za potrebe pivovare. Očito i Hipokratova zakletva ima cijenu. Laboratoriju Zavoda za javno zdravstvo je trenutačno oduzeta licenca jer nije, kako zakon nalaže, o zagađenju vode iz Karlovačke pivovare izvijestio mjerodavne državne institucije.

Dakle, pored jasnih zakona i zdravih očiju Uprave poduzeća, Hrvatskih voda i Zavoda za javno zdravstvo, iz tvornice je istjecao otrov koji je uzrokovao smrt šetača i njegove kuje. Nije objašnjeno kako se moglo dogoditi da nadležna tijela nisu upozorila stanovništvo na opasnost i mogućnost stradavanja. Na temelju analize

ovog slučaja izgleda da su - kad politika i kapital druguju - zakoni samo ukrasni celofan u koji se pakira i javnosti prezentira ne tako atraktivna stvarnost.

Slučaj Karlovačke pivovare nije završen. Stanovnici naselja u blizini Karlovačke pivovare namjeravaju podići kolektivnu tužbu protiv te kompanije zbog višegodišnjeg ispuštanja otrovnih tvari u okoliš, za koje vjeruju da su prouzročile njihova brojna i teško objašnjiva oboljenja.

Epilog ove priče donosi Županijsko državno odvjetništvo u Karlovcu, koje je podignulo optužnicu protiv Karlovačke pivovare i njezinih pet djelatnika: tehničkog direktora, glavnog inženjera, rukovoditeljice Odjela sigurnosti na radu i zaštite okoliša, direktorice proizvodnje i voditelja proizvodnje fermentacije. Navedena petorka je optužena da su dopustili da se proces proizvodnje nastavi iako su znali da se CO₂ ispušta u kanal za odvodnju, a Karlovačka pivovara zato što nije osigurala sigurno zbrinjavanje nastalog ugljičnog dioksida. Županijsko državno odvjetništvo jedna je od rijetkih državnih institucija koja je reagirala u ovom slučaju. Naime, optužnica je podignuta 24 sata nakon što je istražna sutkinja završila dvomjesečnu istragu i odvjetništvu dostavila izvješće. Ovo ostavlja dojam da će pravda ipak biti zadovoljena te da će odgovorni snositi dužnu odgovornost. I dok optužene čeka zatvorska kazna, korporacija će se teretiti za približno četiri milijuna kuna štete. Nama običnim smrtnicima ovaj se iznos može činiti kao golem, no za jednu korporaciju koja godišnje okreće milijarde, četiri milijuna je sitniš, i stoga neadekvatna kazna.

Primjer koji smo detaljnije analizirali, klasičan je primjer sukoba ekonomskih i ekoloških interesa. Sukob je vidljiv na više razina, budući da su uz interese kapitala upletene državne institucije koje bi trebale štiti svoje građane.

Rješavanje ovog sukoba interesa, odnosno pomirba, podrazumijeva u ovom slučaju hitno i opsežno ulaganje u potrebnu tehnologiju za zaštitu okoliša. U konačnici to znači manji profit, a smanjivanje profita jest rak-rana svim pravim multinacionalnim korporacijama, kakva je nedvojbeno i Heineken.

Primjer 2: HE Lešće

Ovdje se radi o izgradnji hidroelektrane malih kapaciteta u kanjonu jedne od krških rijeka, Dobre, što bi uzrokovalo ugrozu i djelomično uništenje živog svijeta na tom

području kao izumiranje endema. Postoje i naznake da će ta hidroelektrana biti dugoročno ekonomski neisplativa.

Dobra jest krška rijeka, iznimno bogate biološke raznolikosti, stanište je endema čovječje ribice i ogulinske špiljske spužvice te predstavlja jedno od posljednjih mrjestilišta ribe mladice u Europi. Osim navedenog, ona je dom mnogih drugih vrsta zaštićenih hrvatskim i međunarodnim zakonskim odredbama.⁵ Gradnja akumulacijskog jezera dubokog 52 m i površine 146 ha⁶ potpuno bi uništila kompletan riječni ekosustav, koji uključuje i krško podzemlje. Ne samo to, krške rijeke predstavljaju izrazito krajobrazno atraktivne i ekološki posebne vodotoke, zbog čega su mnoge od njih i zaštićene. S druge strane, većina tih rijeka uključena je u neki od hidro-energetskih sustava, te su mnoge na ovaj ili onaj način već devastirane. Rijeka Dobra jedina je preostala rijeka koja je sačuvala svoja temeljna obilježja.

Danas je rijeka Dobra najpoznatija rafting destinacija u Hrvatskoj. Rafting na Dobri bio je (bio – jer već sada je nemoguće doći do kraja trase zbog gradilišta) svijetla točka u inače oskudnoj turističkoj ponudi Karlovačke županije, a osim velikih agencija, uspjele su se kroz rafting na Dobri turistički afirmirati i manje lokalne agencije i klubovi iz Karlovca i Lešća. I ono što je također vrlo važno, rafting se na Dobri održavao potpuno u skladu s očuvanjem prirode, jer su sedrene barijere za vrijeme održavanja raftinga uvijek bile zaštićene debelim slojem vode, tako da nije dolazilo do njihova oštećenja, a što nije slučaj na velikom dijelu naših rijeka!

U tijeku su pripremni radovi izgradnje HE Lešće, kojom bi se potopio najatraktivniji dio kanjona rijeke u dužini od 13 km.⁷ Hidroelektrana se gradi na temelju Studije utjecaja na okoliš (SUO) stare 20-ak godina, što je u Hrvatskoj potpuno legalno zbog "rupe" u zakonu koja kaže da takvi dokumenti nemaju zastare. Studije utjecaja na okoliš rađene su u ranim '80-ima kada je Hrvatska bila u SFR Jugoslaviji, a standardi zaštite prirode i okoliša niski ili nikakvi, jer se nije razmišljalo o alternativama. Studija trenutačno nije u rukama nadležnog ministarstva (zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva), nego se nalazi kod investitora. Investitor je HEP koji, budući da nije tijelo javne vlasti, nije obvezan davati informacije građanima. Danas je šteta koju će hidroelektrana napraviti na Dobri, te procedura pod kojom se izgradnja iste odvija - u velikim sukobima s trenutačnim europskim

⁵ <http://www.crorivers.com/predobra.html>

⁶ <http://www.pbs.hr/he/lesce.htm>

⁷ <http://www.crorivers.com/predobra.html>

zakonodavstvom. Europska direktiva o vodama, čije je prihvaćanje obveza svih država članica, pa i onih država koje to trebaju postati, nalaže 'postizanje dobrog stanja voda', odnosno izričito zabranjuje devastaciju svih prirodnih vodnih tokova, štoviše, nalaže i vraćanje u prvobitno stanje, ono prije modificiranih tokova.⁸ S druge strane, sadašnji Zakon o zaštiti okoliša omogućuje da se zatraži izrada nove studije utjecaja na okoliš, ako je od prihvaćanja prethodne došlo do promjene činjeničnog stanja. Pa nisu li novi zakoni, kriteriji i propisi koji su u međuvremenu doneseni doveli upravo do promjene činjeničnog stanja?!

A sve ovo za manje od jedan posto energije... U HEP-u (Hrvatska elektroprivreda, koja je investitor radova) priznaju da je HE Lešće male snage, ali ističu da je važna zbog mogućnosti brze manipulacije tom snagom, te pokriva vršna opterećenja, jer će Lešće davati energiju u doba dana kada je njezina potrošnja najveća, i kada je ona na tržištu najskuplja, a u nepredviđenim okolnostima pridonosit će stabilnosti sustava opskrbe energijom. Sve to lijepo zvuči, no pogledajmo sljedeće činjenice.

Planirana snaga hidroelektrane Lešće je 43 MW, odnosno 106.9 gigavatsati godišnje proizvodnje.⁹ To je, dakle, taj iznos 'manje od 1%', koji se često ističe kad je riječ o ovom slučaju. Cijena gradnje hidroelektrane kapaciteta manjeg od 1%: 65 milijuna eura.¹⁰ U međuvremenu godišnji gubici u distribuciji struje gotovo su 20%,¹¹ pa se logično nameće pitanje zašto ne uložiti novac za modernizaciju i popravak postojeće mreže i sanaciju gubitaka u prijenosu električne energije?

Prema Strategiji i Programu prostornog uređenja Republike Hrvatske iz 1997. godine, rijeka Dobra je predviđena za zaštitu kategorijom "zaštićeni krajolik". U istom dokumentu se dalje jasno ističe da se potražnja za energijom treba zadovoljiti ponajprije modernizacijom i rekonstrukcijom postojećih pogona, uvođenjem nove tehnologije te kombiniranjem izvora, a osim toga se ističe da je potrebno smanjiti gubitke u sustavu te smanjiti potrošnju.

Iznos od 65 milijuna nije konačan zato jer se kanjon rijeke Dobre nalazi na izrazito vodopropusnim geološkim naslagama, i zato će se tijekom gradnje stalno nailaziti na nove rupe u kršu čije će "popunjavanje" tražiti nove troškove. Osim toga, brane na vapnencu vrlo su nepouzdana i vjerojatnost problema prilikom postavljanja temelja brane i zadržavanja vode unutar akumulacije vrlo je velika. Uzvodno od brane bit će

⁸ isto

⁹ <http://www.pbs.hr/he/lesce.htm>

¹⁰ <http://www.h-alter.org/index.php?page=article&id=2050#hot>

¹¹ isto

potopljen kanjon rijeke, što će uzrokovati rast razine podzemnih voda, a to znači češće poplave. Nizvodno je razina podzemnih voda snižena, pa presušuju bunari i poljoprivredne površine. Je li sve to vrijedno proizvodnje tek 1% ukupne potrošnje struje u Hrvatskoj, koliki bi trebao biti kapacitet HE Lešće?

Cijena objekta (65 milijuna eura) i snaga (42 MW) ukazuju na iznimno visoku cijenu energije, koja se, po ocjeni g. dr. Bernta Rydgrena, eksperta za hidroenergiju iz "Vattenfall Power Consultant" AB, dijela najveće švedske energetske kompanije, danas smatra previsokom i neprihvatljivom.¹² Gospodin Rydgren je također izjavio da zbog navedenoga njegova tvrtka nikada ne bi predložila ulaganje u objekt kao što je HE Lešće. Isplati li se toliko ulaganje, koje će uništiti jedan od najimpozantnijih kanjona, koji je već solidno turistički valoriziran - radi dobitka male količine energije koja se može (dvadeset puta!) nadoknaditi popravkom mreže?

Nisu kršene samo Europska direktiva o vodama i Strategija prostornog uređenja. HE Lešće nema građevinsku dozvolu za alternativni način opskrbe Duge Rese pitkom vodom u slučaju havarije.¹³ Osim toga, početkom 2006. godine Državna komisija za kontrolu postupaka javne nabave poništila je HEP-ov natječaj za izvođača radova jer su ponude Končara i Ingre ocijenjene kao nepotpune.¹⁴ Kako onda to da su pripremni radovi počeli, nastavili se, te i danas traju?! Uz sve ovo, ulaskom u Europsku uniju planirana je i privatizacija HEP-a, koji je danas u većinskom državnom vlasništvu. Republika Hrvatska tako sada gradi elektranu na zaštićenom području, čiji će vlasnik postati privatnik koji će moći nametnuti svoje uvjete.

Na sve ovo reagirale su hrvatske ekološke i druge udruge i pojedinci (Zelena akcija, BIUS, DZVO Žabac, Dravska liga, Hyla, mr.sc. Krešimir Žganec, dipl. ing. Nina Jeran, mr.sc. Veljko Vorkapić, dr. sc. Sanja Gottestein Matočec, dr. sc. Mladen Kučinić, ŠRD "Ogulin", Eko Pan, PCAPInt), okupljeni pod sloganom "PreDobra za tako malo struje". Ovi socijalni akteri civilnog društva i znanosti prije svega zahtijevaju izradbu nove studije utjecaja na okoliš po suvremenim kriterijima i zakonima, te su se u vezi s tim obratile prvo hrvatskim nadležnim institucijama, a zatim i međunarodnim. Nema napretka na tom planu, a u međuvremenu bageri tutnje po Dobri, i rijeka je već djelomično pregrađena, te se radi privremeni tunel kroz koji će rijeka teći dok radovi budu u tijeku. Lokalno stanovništvo također šuti. Ono bi trebalo biti zadovoljno i

¹² <http://www.slobodnadalmacija.hr/20061205/tribina01.asp>

¹³ <http://www.zelena-akcija.hr/ZANoviWeb/content/view/401/1/lang,hr/>

¹⁴ isto

zadovoljeno pričama iz HEP-a o svim "ljepotama" koje hidroelektrana donosi sa sobom, poput izgradnje luksuznih hotela, razvoja turizma i rekreacijskih površina. Udruge ribolovaca i rafteri s tog područja jednostavno nisu dovoljno jaki da bi mogli parirati interesima profita. Sve ovo podsjeća na borbu Davida protiv Golijata: na jednoj strani su udruge i civilno društvo (još nedovoljno jako, barem u ovom slučaju), a s druge moćni HEP i država koja mu čuva leđa te dopušta kapitalu da zaobilazi zakone i uništava prirodu. Zašto se predviđenim novcem ne saniraju postojeći kvarovi i propusti u mreži, čime bi se osigurala mnogo veća efikasnost nego izgradnjom veoma skupe hidroelektrane koja je vrlo male snage? Sumnjam da je riječ o nedostatku dobre volje; to bi bilo lako riješiti. Tu se radi o milijunskim ugovorima između investitora i izvođača radova (INGRA i Končar), pri čemu će neki 'profitirati'. Dok je za porezne obveznike, raftere, ribiče i sve one koji brane život, ovo u svakom pogledu pogrešna, loša i neisplativa investicija, nekima je vrlo isplativa. Što bi na ovom primjeru odražavalo uspješnu pomirbu ekonomskih i ekoloških interesa? Interes HEP-a za proizvodnjom struje na način da u toj mjeri oštećuje kanjon rijeke Dobre i tako biva agresor na živi svijet i lokalnu biosferu, je neprihvatljiv. Takav interes u ovakvoj varijanti realizacije morao bi uzmaknuti. Praktično, povlačenje kapitala i ekonomskih interesa značilo bi da se HE Lešće ne gradi u ovom ekološki iznimno vrijednom ambijentu. Stvarnost je drugačija: ekološki interesi su žrtvovani, zanemareni na račun (upitnih) ekonomskih interesa. Pravna država nije funkcionirala i držala se određenih zakona, pravila igre, konvencija. Država nije spriječila HEP u afirmaciji njihove uske interpretacije ekonomskih interesa. Čak im je na određeni način i pomogla.

Primjer 3: INA naftna rafinerija – Sisak

Ovo je primjer sustavnog, dugogodišnjeg trovanja i usporenog ubijanja građana od strane naftne kompanije, uz sudioništvo države. Radi se o građanima grada Siska koje truje naftna kompanija INA, dok joj država Hrvatska "drži svijeću" prilikom tih štetnih postupaka. Važno je dodati da rafinerija nije jedini štetoina po zdravlje ljudi u ovome gradu. Uz nju to su još i tvornica herbicida (pesticida, fungicida i dr.) "Herbos" i HEP-ova tehnološki zastarjela termoelektrana.

Grad Sisak jedan je od vodećih gradova ako se promatra koncentracija i intenzivnost bazne i prerađivačke industrije, što ima kao posljedicu povećano onečišćenje zraka i rizik za ljudsko zdravlje. Međutim, javnost s pravom upire prstom baš na Ininu rafineriju, zbog koje je Sisak najzagađeniji grad u Hrvatskoj po koncentraciji kancerogenog benzena u zraku.

Prema posljednjim službenim podacima broj oboljelih od karcinoma u Sisku i Sisačko-moslavačkoj županiji raste. U 2003. godini u županiji je od raka oboljelo 874 ljudi, a u 2004. godini 901 čovjek, prema podacima *Studije o izloženosti onečišćenjima u okoliš, i njihovom utjecaju na zdravlje* od 1985. do 2005. godine.¹⁵ Također se ističe da od 2000. do 2004. godine broj oboljelih od raka raste, i to kod muškaraca nešto više nego kod žena, pri čemu je grad Sisak i Sisačko-moslavačka županija vodeća u Hrvatskoj po broju oboljelih od raznih vrsta raka, pa je tako najviše oboljelih od leukemije upravo u Sisku.

U 2005. godini došlo je 51 put do prekoračenja koncentracije srednje dnevne vrijednosti sumpornog dioksida, a sumporovodika 63 puta, dok su ta prekoračenja za 2006. znatno veća te je do prekoračenja koncentracije sumporovodika došlo 150 puta!¹⁶ S obzirom na to da prekoračenje sumpornog dioksida ne smije biti više od 3 puta tijekom kalendarske godine, a sumporovodika više od 7 puta,¹⁷ jasno je da se u Sisku legalno truju ljudi. Kada još svemu ovome dodamo učestala prekoračenja koncentracije benzena, koji je kancerogen, ne trebamo se čuditi što je stanje u Sisku alarmantno. Da ne spominjem nesnosan smrad "trulih jaja" koji se gradom širi posljednjih dana.

Ministrica zaštite okoliša, Marina Matulović Dropulić, tvrdi da je inspekcija izašla na teren 13 puta, i svih 13 puta ustanovljeno je da koncentracije sumporovodika, sumpornog dioksida i benzena ima daleko više od dopuštene granice.¹⁸ Unatoč tome nije bilo niti jedne prekršajne ni kaznene prijave. Umjesto da naredi zagađivačima smanjenje zagađenja, ministrica Marina Matulović Dropulić formirala je povjerenstvo za praćenje stanja u Sisku, koje je sastavljeno, ni manje ni više, od političara "opće prakse".

Da bi stvar bila bolja, 21. veljače ove godine zbog starih pogona i dvojice neodgovornih zaposlenika (da se razumijemo, prvi koji trebaju biti pozvani na

¹⁵ <http://www.nacional.hr/articles/view/32242/>

¹⁶ Glas koncila, broj 6 (1703), 11.2.2007

¹⁷ isto

¹⁸ <http://www.nacional.hr/articles/view/32242/>

odgovornost jesu oni "na vrhu") po građanima Siska iz okolice rafinerije padala je "kiša loživog ulja", ili što bismo stručno rekli: pritom je kroz ispusni dimnjak u zrak izašlo oko deset tona lakozapaljivih teških ugljikovodika u obliku kapljica koje su pale na tlo. Kao u kakvom apokaliptičnom filmu, tlo, kuće, auti, ljudi prekriveni crnom, masnom, smrdljivom "kišom", a pošteđena nije ostala ni rijeka Kupa, za koju je inspekcija utvrdila da nema štetnih posljedica (?!). Nigdje u svijetu se pored zdravog razuma i zdravih očiju (i videosnimki) ne tvrdi da izljev naftnih sirovina ne uzrokuje štetne posljedice.

Ekološka katastrofa spriječila bi se da je pogon moderniziran, kao što je bilo predviđeno 2003. godine, no umjesto kazne za ovakav "incident", INA je dobila produljenje roka do 2009. godine. U međuvremenu, pokrenut je istražni postupak i započeo sudski proces protiv one dvojice s početka priče, koji su silom prilika odgovorni za tu cijelu havariju.

Inina naftna rafinerija trebala je biti modernizirana do danas, no INA očito kupuje vrijeme jer su svi rokovi za modernizaciju probijeni. 2003. godine INA je izradila "Operativni plan provođenja mjera za smanjenje emisija/imisija H₂S iz postojećih izvora rafinerije", prema kojem je većina kratkoročnih mjera trebala biti provedena do kraja 2004. godine, osim modernizacije koking postrojenja i revitalizacije kalcinatora zelenog koksa, za koje se predviđao završetak u 2006. godini.¹⁹ Najvažnije mjere za smanjenje emisije sumporovodika nisu do sada provedene, odnosno rok za modernizaciju koking postrojenja i revitalizaciju kalcinatora produžen je s 2006. na 2009. godinu, a za izgradnju postrojenja za proizvodnju sumpora s 2004. na 2007. godinu.²⁰

Nemojmo zaboraviti, INA je tvrtka u većinskom vlasništvu države, koja očito ne brani interese, odnosno ustavna prava Siščana, već veliku naftnu kompaniju i interese profita. Kako stoji u protestnom pismu udruga premijeru Vlade: "mnoga istraživanja ukazuju da uz sveprisutnu korupciju građani sve manje vjeruju vlastitoj državi. Prečesto se u Hrvatskoj krši temeljno ustavno pravo građana na zdravlje, sigurnost, čist okoliš, čiji država mora biti jamac. Nadležne službe u pravilu ne nalaze krivca."²¹ Vjekoslav Dejdar, pomoćnik izvršnog direktora sektora Rafinerija i veleprodaje INA-Industrije nafte na sjednici Gospodarsko socijalnog vijeća Sisačko-moslavačke

¹⁹ <http://www.javno.com/hr/hrvatska>

²⁰ isto

²¹ <http://www.h-alter.org/index/php?page=article&id=4493#hot>

županije izjavio je da se u sisačkoj Rafineriji posljednjih mjeseci prerađuje niskosumporna nafta tipa Mediteran umjesto visokosumporne ruske nafte. Naime, ruska nafta sadrži do 2,5% sumpora, od kojih 0,5% ostaje u prerađenoj nafti koja odlazi na tržište, a ostalih 2% odlazi u atmosferu,²² odnosno u pluća Siščana. Upravo je to ono što su Siščani tražili proteklih mjeseci kako bi se smanjilo zagađenje zraka sumporovim spojevima do izgradnje postrojenja «Klaus», jednog od onih modernizacijskih projekata koji su bili predviđeni još 2004. godine. Gospodin Dejdar kaže da je do takve (niskosumporne) nafte jako teško doći jer se ona na tržištu kupuje unaprijed, a količine za tržište su ograničene. Prevedeno na jednostavan rječnik, to bi značilo: skuplja je! Dalje g. Dejdar ističe da će postrojenje «Klaus» biti gotovo u (novom) roku (kolovoz 2007.), koje će iz nafte moći izdvojiti 99,85% sumpora, te će se u sklopu tog projekta srušiti jedan od dimnjaka, što će umnogome smanjiti smrad u tom dijelu grada. Budući da su građani Siska naučili da su Inina obećanja i obećanja države do sada bila lažna, teško je očekivati njihovo povjerenje. Nameće se pitanje: zašto to sve nije učinjeno ranije?! Čak i bez modernizacije Sisak je mogao imati mnogo čišći zrak mnogo ranije, i bez skupih ulaganja, samo da je INA kupovala skuplju, niskosumpornu naftu arapskog podrijetla. No, izgleda da je profit igrao važniju ulogu od zdravlja (i života), jer se prerađivala ruska teška, ali, nemojmo zaboraviti, jeftinija nafta. Kada su novinari Dejdaru postavili isto to, ključno pitanje zašto sve to nije učinjeno ranije, odgovor je bio da je tada bila druga Uprava. Gospodin Dragičević je predsjednik Upravnog odbora Ine, a na to mjesto ga je postavila Vlada. Gospodin Dragičević ekološke udruge naziva "marginalcima koji samo hoće novac" i koji uz to sabotiraju svaki pokušaj modernizacije Rafinerije, a u sporazumu iz Kyota vidi "kočnicu" razvoja Hrvatske. Otkud takvo ponašanje? Možda odatle što niti nakon 150 prekoračenja koncentracije sumporovih spojeva nije podignuta niti jedna prijava, nakon ekološke katastrofe 21. veljače nisu uslijedile nikakve sankcije, a državnu Agenciju za zaštitu okoliša vodi njegova supruga? S državom i naftnom korporacijom urotilo se i zdravstvo. Ministar zdravstva Neven Ljubičić, zadužen za zdravlje ljudi, kaže da je u Sisku sve normalno, bez obzira na to što ljudi obolijevaju od raka u znatno većem postotku nego u ostalim dijelovima Hrvatske.²³ Takve tvrdnje opravdavaju se zdravstvenim prosjekom, u kojem se zbrajaju podaci zagađenog Siska i ekološki čistog ostatka županije, kako bi se dobili

²² <http://www.sisak.info/index/php?p=news&area=1&newsid=5703>

²³ <http://www.javno.com/hr/hrvatska>

prihvatljivi podaci i sakrila činjenica da INA truje grad. Ministar također tvrdi da nema novih podataka o oboljelima od raka, no poznato je da registre za rak vode županijski zavodi za javno zdravstvo (odnosno, čak svaki liječnik opće prakse) koji podatke šalju u Hrvatski zavod za javno zdravstvo, gdje se skupno obrađuju.²⁴ Država (Vlada) tako koliko god dugo može krije skupne podatke o broju oboljelih od karcinoma u Sisku. Kako i ne bi kad je ona, kao većinski vlasnik Ine, suodgovorna za ekološke štete i ugrozu zdravlja žitelja grada koji se događa tom gradu.

U svibnju ove godine, nakon učestalih pritisaka javnosti, ali i kolega iz politike, ministar zdravstva, N. Ljubičić, javno je objavio da rezultati oboljenja od raka u Sisačko–moslavačkoj županiji pokazuju kako je na tom području ta vrsta oboljenja ipak učestalija nego u drugim regijama.²⁵ Radi se o rezultatima za razdoblje 2000.-2004. godine. Ministar nije želio precizno govoriti (o kolikom odstupanju je riječ, o kojim vrstama raka...), jer se navodno radi o još preliminarnim rezultatima. Ovom izjavom dotični ministar sam sebi "uskače u usta", jer se sad odjednom (tri godine nakon navedenog razdoblja!) pojavljuju preliminarni podaci, koji su zapravo postojali i nekoliko mjeseci ranije, kada je sisačka javnost tražila te iste podatke na uvid. Na to upućuju i već spomenuti podaci o 901 novooboljeloj osobi u 2004. godini koji su dobiveni istraživanjem o utjecaju naftne industrije na ljudsko zdravlje, a koje je napravljeno u gradu Sisku.

Konačno su se ove godine "probudili" i građani, te su se odlučili samoorganizirati i osnovali su dvije udruge: Sisačku Eko Akciju (SEA) i Udrugu oboljelih od karcinoma Sisak.²⁶ Skupa s njima grad Sisak namjerava podići sudsku tužbu protiv predsjednika Uprave Ine, T. Dragičevića, i svih članova Uprave, jer su oni najodgovorniji što rafinerija u Sisku godinama nije obnavljana i što zbog njihove pohlepe i bahatosti Siščani udišu najzagađeniji zrak u državi.²⁷ Prvi konkretni potezi SEA-e jesu zahtjevi za mijenjanjem Uredbe o graničnim vrijednostima onečišćujućih tvari u zraku, u kojoj razina granične vrijednosti kancerogenog benzena iznosi 5 puta više od one koja je propisana u Europi. Svoje ciljeve aktivisti SEA-e uobličili su u manifest koji obećava

²⁴ Vjesnik, 7. ožujka, 2007.

²⁵ Ova se vijest pojavila u javnim glasilima nekoliko tjedana nakon završetka ovog rada, pa je tako i dio rada o objavi ministra o odstupanjima u broju oboljelih od raka u Sisačko-moslavačkoj županiji dodan u tekst pred sam tisak ove monografije.

²⁶ Unatoč tome što zagađenje u Sisku traje već godinama, civilno društvo je tek sada odgovorilo u obliku osnivanja NVO-a, što upućuje na činjenicu kako je civilno društvo u Hrvatskoj još u začecima, pa tako i izostanak odgovora građana na onečišćenje i njegove posljedice omogućuje da se ono i dalje odvija.

²⁷ http://www.jutarnji.hr/clanak/art-2007,1,23,zagadenje_sisak,59549.jl

aktivan način borbe protiv zagađivača što se mnogo puta pokazalo učinkovitim u Europi i svijetu.

Ovaj treći primjer pokazuje da krupnom kapitalu prešutni "blagoslov" daje država, koja bi u takvom slučaju trebala djelovati kao korektiv, i štititi ustavna prava svojih građana. Tko će, ako država neće?

Put prema pomirbi ekoloških i zdravstvenih dobrobiti i ekonomskih interesa profita moguć je, kako javno predlažu ekološke udruge, putem sljedećih koraka: 1. započeti sustavno informiranje građana o postupanju u izvanrednim okolnostima ekološkog incidenta; 2. uspostaviti kvalitetan, a ne formalan sustav ekostožera na svim razinama vlasti, u kojima će uz nužne stručnjake za razna područja zaštite okoliša biti i građani motivirani za rad u stožerima, a ne samo političari veoma često skloni zataškavanju incidenata; 3. ukloniti iz sustava zaštite okoliša pojedince koji su tijekom proteklih godina razvili prebliske odnose s djelatnicima tvrtki zagađivača i potencijalnih zagađivača te su neadekvatno reagirali pri ekološkim incidentima, počesto zataškavajući prave posljedice za okoliš te zdravlje i živote ljudi; 4. nastaviti razvijati transparentnost sustava, kao što je to već započeto projektom stanica za mjerenje kvalitete zraka; 5. pokrenuti niz mjera radi boljeg utjecaja javnosti na sva pitanja iz domene zaštite okoliša, čime bi se vratilo povjerenje građana u sustav.²⁸

Primjer 4: projekt "Gornji horizonti"

Ovdje se radi o nečemu što još ne postoji, o jednoj ideji. Riječ je o megaprojektu gradnje sedam hidroelektrana i šest akumulacija u širem slivnom području rijeke Trebišnjice. Osim toga, specifičnost ovog primjera, odnosno projekta "Gornji horizonti" jest njegova međunarodnost. Naime, iako se radi o projektu jedne države (tzv. Republike Srpske u sklopu Bosne i Hercegovine), riječ je o međunarodnim utjecajima, posljedicama i, dakako, međunarodnom kapitalu. Ovaj megaprojekt imat će i 'meganegativne' posljedice, ukoliko se provede do kraja, za cjelokupni donji slijev rijeke Neretve, odnosno za ekosistem tog područja, pa onda i za ljude s tog područja. Dolina Neretve - do prije petnaestak godina zlatni rudnik povrtlarstva i voćarstva zahvaljujući melioraciji - posljednjih godina ima sve slabije prinose zbog slabog

²⁸ <http://www.h-alter.org/index/php?page=article&id=4493#hot>

održavanja sustava za navodnjavanje i odvodnjavanje. Smanjenim dotokom vode iz gornjeg toka Neretve stanje bi se dramatično pogoršalo. Rijeka Neretva, koja već sada trpi posljedice nedostatka vode, što se očituje u zaslanjivanju plodnog tla, mogla bi doživjeti prirodnu katastrofu zaživi li projekt "Gornji horizonti", koji predviđa preusmjerivanje voda Neretve.

Točnije, trebalo bi mijenjati tok Neretve, koji bi se usmjerivao na rijeku Trebišnjicu kako bi se dobile akumulacije za elektrane. U susjednoj Bosni i Hercegovini Elektroprivreda Republike Srpske želi izgraditi tri nove hidroelektrane, "Nevesinje", "Dabar" i "Bileća", napraviti višekilometarske dovodne tunele te preusmjeriti vode iz

Fatničkog i Dabarskog polja u Bilečko jezero, a zatim (iz slijeva Neretve) u slijev obližnje rijeke Trebišnjice.²⁹ Riječ je, dakle, o namjernom, planiranom i projektiranom skretanju voda s njihova prirodnog vodotoka u neki drugi, što će utjecati na cjelokupan ekosustav. Zgodno je prisjetiti se Europe u ovakvim slučajevima, točnije Europske konvencije o vodama, koja strogo zabranjuje njihovo prevođenje iz jednog

slijeva u drugi. Gradnjom brana neretvanska dolina postala bi potpuno slana. A kad nema vode, nema ni života, odnosno odvodnjom vode ugrožava se kompletan ekosustav, a ne samo ekosustav rijeke, te se čak mijenja i mikroklima tog područja. Čapljina bi se pretvorila u slanu pustinju, rijeka Buna, Bregava i Bunica bit će prošlost, a o plodnoj neretvanskoj dolini moći ćemo samo sanjati. Posebno, Park prirode Hutovo Blato, koje je stanište velikog broja biljnog i životinjskog svijeta, mogao bi u potpunosti nestati. Hutovo Blato je upisano u popis kao međunarodno važno stanište ptica močvarica. Tu je registrirano oko 240 vrsta ptica, 22 vrste riba, 640 biljnih vrsta.³⁰

S druge strane, u istočnom će se dijelu Hercegovine zbog preusmjerivanja podzemnih voda (radi se o krškom području) učestati poplave, pogotovo u plodnom Popovom polju gdje se to već i događa, gdje stradavaju voćnjaci i oranice, i gdje se

²⁹ <http://www.zamirzine.net/spip.php?article4426>

³⁰ <http://danas.org/articleprint/2007/01/17/dc8dcdaf-5b40-4514-bc78-9f2d39d9e3aa.html>

nalaze sela naseljena uglavnom hrvatskim pučanstvom, što cijelom ovom slučaju daje i političku dimenziju.³¹

Zbog ove teme se u Neumu na međunarodnoj konferenciji u organizaciji Sveučilišta u Mostaru sastalo 220 međunarodnih stručnjaka, te su jednoglasno zaključili kako se radi o projektu visokog rizika koji bi mogao ostaviti štetne posljedice za cijeli slijev rijeke Neretve te za Park prirode Hutovo blato.³²

No, nije sve tako crno, nekima se pred očima i zeleni, a to se zelene američki dolari, točnije 700 milijuna njih (oko 350 milijuna €).³³ Naime, toliko je ovaj projekt "težak". Što se samog projekta tiče, on je izrađen još 1965. godine, a njegova realizacija počela je sedamdesetih godina.³⁴

Zaustavljen je, jer je dokazana njegova štetnost, a i postojeće tri hidroelektrane na Neretvi zadovoljavale su tadašnje potrebe tržišta za energijom. Radi velike zainteresiranosti (ako nikoga drugoga onda financijera i izvođača) za ostvarenje ovog projekta, njegova realizacija je ponovo započeta zadnjih godina. Radi se o dovršenju i puštanju u pogon odvodnog tunela Fatničko polje–Akumulacija Bileća, a od te vode već se proizvode novi kilovati električne energije.³⁵ Javnost je obaviještena "blagovremeno" – dva mjeseca nakon puštanja tunela u funkciju. Financijer projekta jest multinacionalna kompanija registrirana u Londonu, u vlasništvu kontroverznog srpskog tajkuna Vuka Hamovića. Ime tvrtke jest Energy Financing Team (EFT) i ona je jedna od vodećih energetske-trgovinske kompanije na Balkanu. Inače, istraživanja (<http://www.cin.ba/>) pokazuju da u Jugoistočnoj Europi vlada tržište zatvorenog tipa koje ne omogućuje pravednu trgovinu energijom. U toj regiji samo par kompanija drži gotovo 90% prekogranične trgovine energijom.³⁶ Struja se kupuje jeftino i prodaje skupo, a skupu cijenu plaćaju potrošači. Tako nije jasno zašto proizvođači s viškom energije u regiji (EPRS, NEK, Hidroelectrica) posluju posredstvom trgovaca umjesto da razviju vlastit proces trgovanja energijom? EFT nije zaobišao ni Hrvatsku, pa je prošle godine osnovana podružnica u Lijepoj našoj, a ove godine EFT je dobio i dozvolu za trgovanje strujom u Hrvatskoj. Vlada RH već je najavila poskupljenje struje u sljedećoj godini, zbog kupnje "zapadne" struje koja je skuplja od "istočne", a koju će ubuduće kupovati, između ostalog, i od EFT-a. Suradnja HEP-a i EFT-a bila

³¹ <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20040401/bih02.asp>

³² <http://www.slobodnadalmacija.hr/20051111/bih01.asp>

³³ Feral Tribune, 26. siječnja 2007

³⁴ <http://www.bih-ribolov.com/content/view/337/31/>

³⁵ Feral Tribune, 26. siječnja 2007.

³⁶ <http://www.zamirzine.net/spip.php?article4426>

je više nego prijateljska i prije nego što je EFT dobio dozvolu za trgovinu strujom, na što upućuje činjenica da je HEP 2005. godine s dotičnom kompanijom ostvario posao vrijedan 65 milijuna eura.³⁷ Budući da podaci vezani za kupovinu (uvoz) struje - poput onih od koga i po kojoj cijeni se kupuje – javnosti nisu transparentni, stvara se idealna situacija za "pranje" novca. Zašto HEP struju ne kupi direktno od državnih tvrtki-proizvođača iz, primjerice, BiH ili Rumunjske, umjesto posredstvom EFT-a, i trebaju li hrvatski građani plaćati privatni profit međunarodne korporacije EFT – pitanja su koja s pravom postavlja novinar Kruno Kartus (<http://www.zamirzine.net/>).

Vratimo se malo kontroverznom vlasniku EFT-a, Vuku Hamoviću. Protiv EFT-a britanski Ured za teške prijevare (SFO) početkom 2005. godine otvara istragu zbog sumnje u korupcijsku aferu u Elektroprivredi Republike Srpske.³⁸ Istragu je pokrenuo i glavni inspektor Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) te Tužilaštvo BiH. Osim protiv Hamovića, istraga se provodi i protiv Slobodana Mrdića i Svetozara Aćimovića, bivšeg generalnog direktora Elektroprivrede Republike Srpske (EPRS) te bivšeg ministra industrije, energetike i rudarstva RS, Boška Lemeza. U istrazi se sumnja da je povezana grupa počinila kaznena djela zloupotrebe položaja, sklapanja nepovoljnih ugovora, odavanja poslovnih tajni, te odavanja i primanja mita. Tadašnji visoki predstavnik UN-a, P. Ashdown, 2003. godine ustvrdio je da je EFT kupovao električnu energiju od Elektroprivrede Republike Srpske ispod prave tržišne cijene, prije nego što je ista prodavana Crnoj Gori uz "fenomenalnu dobit".³⁹

Što se službenog stava EFT-a tiče, na stranicama Slobodne dalmacije EFT se ograđuje od sudjelovanja u izgradnji preostalih hidroelektrana u sklopu projekta "Gornji horizonti" te tvrdi da je njegova zadaća dovršenjem tunela Fatničko polje – Akumulacija Bileća, završena.⁴⁰ U tekstu se također navodi da je potpuno netočna i apsurdna tvrdnja kako se projekt "Gornji Horizonti" temelji na preusmjerivanju rijeka Bune, Bregave i Bunice prema Bilećkom jezeru i Trebišnjici – tvrdi Nenad Savić, direktor za komunikacije EFT-a. Kao demantij gospodina Savića navest ću dio studije o energetske potencijalima rijeke Trebišnjice koju je izradio EPRS: " Radi se o vodama koje u prirodnim uvjetima samo djelomično pripadaju slivu rijeke Trebišnjice. To su uglavnom poplavne vode gornjih kraških polja, koja se nalaze uzvodno od postojeće akumulacije Bileća. Te vode u prirodnim uvjetima otječu kroz podzemne

³⁷ Feral Tribune, 26. siječnja 2007.

³⁸ http://www.cin.ba/Stories/P6_EFT/?cid=406,2,1

³⁹ <http://www.zamirzine.net/spip.php?article4426>

⁴⁰ <http://www.slobodnadalmacija.hr/inc/print.asp?url=/20070201/tribina01.asp>

kraške kanale u pravcu rijeka Bregave, Bune i Bunice, ali su provedene analize pokazale da se one najekonomičnije mogu iskoristiti ako se prevedu u postojeću akumulaciju Bileća".⁴¹

Energy Financing Team je također financirao studiju koja je prije dvije godine (kad se ponovno krenulo u realizaciju projekta) pokazala kako gradnja hidroakumulacija nije štetna, u prvom redu, za rijeku Bregavu te da će (ni više ni manje) poboljšati njezin tok u ljetnim mjesecima. Nakon gore navedenog i ova studija gubi vjerodostojnost, a i sama činjenica da je studiju financirala dotična tvrtka (koja radi ostvarivanja posla vrijednog 700 milijuna američkih dolara mora priložiti dokumentaciju, koja, između ostalog, uključuje studiju utjecaja na okoliš) baca sjenu sumnje na dobre namjere EFT-a.

Zgodno je napomenuti još par činjenica: rentabilnost projekta zasniva se na proizvodnji "skupe" struje ("peak" energije – isporuka po trenutnom zahtjevu tržišta i vršna energija – za jutarnje i večernje veliko povlačenje struje), što je za vodne sustave najgori režim rada; projektno rješenje u potpunosti odstupa od rješenja u još uvijek aktualnom prostornom planu; za funkcioniranje HES Gornja Neretva (zbog potrošnje reverzibilne elektrane) trebat će proizvodnja jedne srednje termoelektrane, a konačna godišnja bilanca HE-a iznositi će simboličnih 16 gigavatsati; tehnička dokumentacija napravljena je u skladu sa standardima iz 60-ih godina, te nema valjanih podataka od nastanka konflikta na ovim prostorima; i konačno, što se spomenutih rijeka tiče, ni riječi o efektu „zakašnjelih voda“ koji u kršu bitno utječe na hidrologiju podzemlja i na izdašnost vrela. Naravno, taj učinak će izostati jer će otići na lopatice turbina HE-a Trebišnjica.⁴²

U međuvremenu, prašina se diže i na domaćem terenu. Kako i ne bi kad se ekološke, a i ekonomske, posljedice ovog projekta protežu i na naše prostore. U pitanju je plodna dolina rijeke Neretve, te opstanak gospodarstva njezinih žitelja. Osim toga, dolina rijeke Neretve predviđena je za proglašenje parkom prirode ove godine. S obzirom na to, hrvatska Vlada je u potpunosti propustila upozoriti hrvatsku javnost na negativne posljedice "Gornjih horizonata" i na hrvatskom teritoriju. Hrvatskoj se javnosti također propustilo reći da se prošle godine na sastanku u Banja Luci, na kojem je sudjelovalo izaslanstvo HEP-a, govorilo, između ostalog, i o zajedničkom ulaganju RS i RH u elektroprivredu te o zajedničkom ulaganju u

⁴¹ <http://www.elektroprivreda-rs.com/slivtrebisnjice.htm#osnovna%20konceptija>

⁴² <http://www.zeleni-neretva.ba/>

hidroelektrane na rijeci Trebišnjici.⁴³ U isto vrijeme hrvatska Vlada ulaže 120 milijuna kuna kako bi se utjecaj mora sveo na minimum u budućem parku prirode.⁴⁴ Absurdno, zar ne? U međuvremenu, obrana Neretve ostaje na deklarativnoj razini, barem što se Vlade RH tiče.

I u ovom primjeru na jednoj strani imamo interes profita, odnosno one koji će zarađivati od projekta "Gornji Horizonti", dok na drugoj strani imamo one koje će ovaj projekt možda i nezamislivo skupo ekološki i egzistencijalno koštati. Ponovno, imamo spregu politike, kapitala, čak i znanosti (studija koju je financirao EFT), koja radi na štetu života. U podlozi svega i ovaj su put interesi profita, pa do izražaja dolazi ona narodna "para vrti gdje burgija neće". Rješenje u ovom slučaju, budući da je slijev rijeke Neretve međudržavni, počinje izradbom međudržavne studije utjecaja na okoliš te međudržavnog ugovora o načinu i uvjetima korištenja vodnih resursa sliva Neretve – kako bi se izbjeglo donošenje jednostranih odluka i negativne posljedice u delti Neretve.

Zaključna rasprava: O socijalnim akterima i njihovim ulogama na putu do ekološki održivih praksi u Hrvatskoj

Na temelju predstavljenih četiriju analiza slučajeva jasno je da su na djelu za život i okoliš neodržive prakse. Radi se o sukobu ekonomskih i ekoloških interesa; prve možemo nazvati interesima ekonomske dobiti, a druge interesima ekološke dobrobiti. Obje su skupine interesa legitimne. Nitko se neće protiviti ostvarivanju i dobiti i dobrobiti. Nevolja nastaje kada se ostvarivanjem jedne skupine interesa (uglavnom se radi o interesu ekonomske dobiti) ugrožava ostvarivanje druge skupine (interesa ekološke dobrobiti).

U svakom od četiri predstavljena primjera imamo, na jednoj strani, interese krupnog kapitala, koji država podržava svojim institucijama, a s druge strane imamo udruge i civilno društvo koji brane ekološke interese. Uzgred, civilno društvo je u Hrvatskoj još u procesu nastajanja ili zrenja, kako gdje. Pri tome, borba ovih dviju skupina socijalnih aktera, koje zastupaju različite interese, podsjeća na borbu Davida protiv Golijata. "Golijatsku" dimenziju krupnom kapitalu dodatno daje svojevrsno

⁴³ Feral Tribune, 26. siječnja 2007.

⁴⁴ isto

sudioništvo države. Državna uprava, kako prikazuje prikupljena i ukratko predstavljena građa, umjesto da štiti interese i ustavna prava svojih građana - budući se time legitimira - na razne načine, pored pozitivnih zakona i propisa, pasivnošću i/ili nemarom, omogućuje krupnom kapitalu da svoj interes ostvaruje i na štetu ekoloških i zdravstvenih interesa građana.

Tipologija socijalnih aktera, koju ću ovdje tek kratko predstaviti, jednostavna je. Na strani ekonomskih interesa stoji krupno poduzetništvo, njegov interes je ostvarivanje što veće dobiti, pri čemu uvijek ne gaji dosljednu odgovornost prema okolišu. Konkretno, u prvom primjeru ekonomske interese zastupa Karlovačka pivovara u vlasništvu nizozemske multinacionalne korporacije Heineken; u primjeru hidroelektrane "Lešće" radi se o HEP-u kao glavnom investitoru te kompanijama Končar i Ingra koje također zastupaju ekonomske interese kao izvođači radova; u primjeru naftne rafinerije u Sisku, na strani interesa ekonomske dobiti imamo naftnu kompaniju INA; i konačno, u zadnjem "međunarodnom" primjeru projekta "Gornji horizonti", na strani interesa profita stoje britanska kompanija za trgovinu strujom EFT, elektroprivreda RS i indirektno HEP, koji najavljuje suradnju s potonjima na spomenutom projektu. Pri svemu ovome novac i privatni interesi, a ne interesi građana ili nacionalni interesi, te opći ekološki interesi, imaju vodeću ulogu.

U oči upada uloga države i državnih institucija na nacionalnoj i na županijskoj razini u interesima ekonomske dobiti.

Naime, u slučaju Karlovačke pivovare, radi se o županijskom Zavodu za javno zdravstvo, koji je, financiran od strane Heinekena, radio analize za privatnog naručitelja (Heineken grupa) te su rezultate istraživanja, koji su ukazivali na onečišćenje i opasnost za javno zdravlje, 'propustili' prenijeti nadležnim institucijama i javnosti. Svoju ulogu zaštitnika interesa profita država je odigrala i putem Hrvatskih voda koje su, mimo zakona, izdale dozvolu za prekoračenje onečišćenosti (bolje reći otrovnosti) otpadnih voda, koje su se ispuštale u obližnji potok. Ovdje još spada i državna inspekcija koja je najavila svoj dolazak svaki put, čime omogućuje Karlovačkoj pivovari da gradi svojevrсна potemkinova sela.

U slučaju HE Lešće, glavni investitor, HEP, ujedno je i tvrtka koja je u većinskom vlasništvu države: to označuje direktnu ulogu države u obrani ekonomskih interesa, u čijem ostvarivanju se: ne preže uništiti prirodna staništa; ne poštuje vlastite zakone i propise (jer izvođači radova rade bez građevinske dozvole i bez adekvatne studije

utjecaja na okoliš) radi se u suprotnosti sa Strategijom i Programom prostornog uređenja RH.

U primjeru naftne rafinerije INA imamo sličnu situaciju. Naime, i u ovom slučaju je država većinski vlasnik tvrtke koja, radi interesa profita, ne poštuje zakone, zagađuje okoliš i ugrožava zdravlje građana. Konkretno, radi se o Ministarstvu zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, Ministarstvu zdravstva i upravi INE, koju imenuje Vlada.

Na primjeru projekta "Gornji horizonti" države štite interese ekonomske dobiti putem elektroprivrede/a RS i HEP-a koje najavljuju zajedničko ulaganje u sporan projekt.

Na strani interesa profita često možemo navesti i znanost i struku, što se ovdje konkretno odnosi na već spomenuti Zavod za javno zdravstvo Karlovačke županije. Tu također ubrajam i studiju utjecaja na okoliš koju je financirao EFT i koja dokazuje navodne blagotvorne utjecaje izgradnje sedam hidroelektrana na rijeci Bregavi.

Na strani interesa ekološke dobrobiti imamo prije svega udruge i civilno društvo. One se, za razliku od prethodno navedenih, ne bore za sebične interese maksimalizacije profita, već za zaštitu i očuvanje javnog dobra, za zdravlje okoliša i ljudi, za poštivanje ustavnih prava građana, i dr., bez ostvarivanja bilo kakve novčane dobiti.

U slučaju Karlovačke pivovare, postojeće aktualne ekološke udruge u Karlovcu utihnule su, ostali su samo građani koji su se nakon Martinovićeve smrti organizirali i podignuli optužnicu protiv spomenute pivovare. Njima se pridružilo Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva oduzimanjem (iako samo na kraći rok) licence laboratoriju Zavoda za javno zdravstvo. U slučaju HE Lešće na strani obrane života i ekoloških interesa jesu udruge, odnosno NVO-i (Zelena akcija, Žabac, Crorivers, EkoPan i druge). Na primjeru naftne rafinerije u Sisku ulogu "branitelja života" odigrale su novostvorene udruge, «Sisačka ekološka akcija» (SEA) i «Udruga oboljelih od raka Sisak». I, konačno, vezano uz projekt "Gornji horizonti" socijalni akteri obrane života bile su i ovaj put udruge, i to većinom ekološke. Njima možemo pribrojiti i znanost, što se odnosi na znanstveni skup u Neumu povodom realizacije projekta, na kojem je zaključeno da je to projekt visokog rizika za okoliš (i posredno za ljude i ljudske djelatnosti) te da se nebi trebao realizirati.

Unutar ove tipologije daju se uočiti odstupanja od idealnih ili bar nominalnih uloga pojedinih aktera. Obično se razlikuju nominalne uloge od njihove praktične provedbe. To se prije svega odnosi na državu koja se legitimira putem organizacije opstanka i zaštite ustavnih prava svojih građana. U svakom od četiriju navedenih primjera

država nije štitila ni ustavna prava građana, ni nacionalne interese, već su se provodili sebični interesi pojedinaca i grupa (klika) na vodećim državnim funkcijama. Tako imamo interes naftne kompanije INA da ostvaruje što veći profit, štedeći na ulaganjima u modernizaciju postrojenja, od čega se veliki dio slijeva i u državnu kasu, budući da je i sama tvrtka još uvijek državna. Državne institucije, prije svega Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva "pokrivaju leđa" Ini tako što pravno ne sankcioniraju prekoračenja zagađivanja, produljuju rokove provedbe modernizacije te prihvataju zakone o dopuštenoj koncentraciji benzena u zraku pet puta većoj od dopuštene u EU itd. Slično je i sa slučajevima izgradnje HE Lešće i projekta "Gornji horizonti", u kojima su glavni investitori državne tvrtke, elektroprivrede, koje u službi pojedinačnih interesa ekonomske dobiti ugrožavaju opći interes ekološke dobrobiti.

No, čak i ondje gdje postoje jasni i "europski" zakoni, poput zakona o biološkoj i kemijskoj potrošnji kisika otpadnih voda, ti zakoni se uz pomoć državnih institucija (Hrvatske vode) "zaobilaze". Potonje nas navodi na nekoliko zaključaka. (i) Korupcija. Dakle, država i državna tijela na čelu kojih su konkretni ljudi, ne izvršava svoju ulogu, pri tome nije naglasak samo na neadekvatnosti zakona nego prije svega na neadekvatnosti njihova provođenja, što ima korijene u sklonosti korupciji nadležnih pojedinaca i grupa u institucijama vlasti. (ii) "Organizirana neodgovornost" (Colemann); po srijedi je sociokulturna bešćutnost upravljačkog sloja i sektora bez nužne novčane naknade. (iii) Iznutra "okupirana" država, što se odnosi na monopolizaciju državnih ustanova po nekoj interesnoj skupini (u ovim slučajevima se to odnosi na sektor energetike (HEP) i industrije (INA)).

I uloga poduzetništva nije uvijek u skladu s onom kako bi nominalno trebala biti. Iako poduzetništvo ne gaji iluzije o općoj dobiti i dobrobiti, ipak voli samopromidžbu koja u podlozi ima zaštitu okoliša i ljudskog zdravlja. Govori se o društvenom partnerstvu i socijalnoj odgovornosti biznisa za lokalnu zajednicu u kojoj djeluje. No, takva samopromidžba uglavnom ne prelazi razinu reklamne kampanje. Poduzetništvo u praksi štedi (da bi u konačnici ostvarilo veći profit) na sredstvima za ulaganje u zaštitu okoliša i modernizaciju. I dok se Heineken grupa ponosi svojim edukacijskim projektima o zaštiti okoliša i zdravlja, ona u Hrvatskoj ugrožava, i uništava iste, jer u svojim postrojenjima – začudo uza svu pamet - izostavlja tehnologiju za pročišćivanje otpadnih voda. Dok HEP deklarativno potiče razvoj obnovljivih izvora energije, s druge strane ih ili sabotira birokratskim procedurama i nedorečenim zakonom ili ih

koristi za sumnjiva ulaganja u neisplative projekte (poput HE Lešće). Na promjenu uloge poduzetništva može najučinkovitije djelovati sama država putem zakona i njihove stroge provedbe, tako da prsili poduzetništvo da investira u poteze ekološke dobrobiti.

U cijeloj priči svoju ulogu imaju i udruge i civilno društvo. Ona nije apriori i uvijek pozitivna. Karlovačka županija ima dvanaest udruga za zaštitu okoliša («Zelena mreža»), od kojih se dio nalazi u samom Karlovcu. Međutim, te udruge u slučaju Karlovačke pivovare ne samo da nisu reagirale pravodobno, već nisu reagirale uopće. U Sisku se zagađenje zbiva već dugi niz godina, a civilno društvo se okupilo u (dvije) udruge tek ove godine. U slučaju izgradnje hidroelektrane na rijeci Dobri Zelena akcija je krenula s kampanjom kada su pripremni radovi već bili u tijeku i kada se malo toga moglo promijeniti. Sve ovo upućuje na zaključak da je civilno društvo u Hrvatskoj još nerazvijeno, slabo, pa i pasivno u sudjelovanju u odlukama o vlastitom zdravlju i okolišu. Razlozi za to mogu biti raznovrsni, od slabe demokratizacije, nedostatka tradicije građanske inicijative, slabe obrazovanosti (u Hrvatskoj manje od 8% stanovnika ima VSS!), nedostatka državne potpore i dr.

Na djelu su konkretni problemi onečišćenja okoliša, od kojih su najdrastičniji primjeri onečišćenja vode, zraka i tla iz industrijskih postrojenja, i uništavanje prirodne sredine i ekoloških resursa hidroenergetskim projektima. Prezentirani pregled pokazuje da uz postojanje zakonske regulative o zaštiti okoliša, koja sadrži i sankcije za njihovo kršenje, glavni akteri društva (država, poduzetništvo i civilno društvo) često nisu učinkoviti u provedbi zakona zaštite okoliša i očuvanju zdrava okoliša. Država bi trebala raditi svoj posao predviđen zakonima, što uključuje i zakonodavnu i izvršnu vlast, poduzetništvo bi trebalo znatno više investirati u zaštitu okoliša, a civilno bi društvo prije svega trebalo jačati, kako bi se učinkovito moglo organizirati za pravodobnu reakciju te djelovati kao korektiv i države i poduzetništva, štiteći na taj način zdravlje okoliša i na nacionalnoj i na lokalnoj razini.

Općenito, zalažemo se za pomirbu ekonomskih i ekoloških interesa. Pomirba uključuje u polazištu očuvanje prirodnih osnova života kao temeljno načelo, a zatim kreativni kompromis. Ovaj kompromis znači balansiranje suprotstavljenih interesa tako da interes ekonomske dobiti ne gazi i ne uništava ekološke interese. U vezi s tim već su razvijene alternativne računice (poput Genuine Progress Indicator – indikator pravog napretka) koje uključuju procjene ekoloških šteta nastalih ostvarivanjem ekonomskih interesa. Pomirba, odnosno kompromis, se konkretno razlikuje od

slučaja do slučaja, no uglavnom se radi o selektivnom uzmaku ekonomskih interesa, odnosno mukotrpnom i stručnom pronalaženju rješenja ostvarenja ovih interesa i to tako da se ne ugrožava interes ekološke dobrobiti ljudi i živog svijeta - pri čemu potonji uglavnom reagiraju samo obrambeno.

LITERATURA

- Ayers, E. (2000.) *God's Last Offer – Negotiating for Sustainable Future*, New York: Four Walls Eight Windows
- Carter, N. (2004.) *Strategije zaštite okoliša: ideje, aktivizam, djelovanje*, Zagreb: Barbat
- Ekins, P., Hillman, M., Hutchison, R. (1992.) *Green Economics*, New York: Anchor Books
- Glavač, V. (2001.) *Uvod u globalnu ekologiju*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Griffiths, S. (2000.) *Predviđanja – Trideset velikih umova o budućnosti*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Jacobs, M., ur. (1997.) *Greening the Millennium? - The New Politics of the Environment*, Oxford: Blackwell Publishers
- Kulić, S. (2004.) *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam – Rat za dominaciju ili bolji svijet*, Zagreb: Prometej
- Lay (1999.) *Održivi razvoji i obrazovanje*, doktorska disertacija, Zagreb: FF
- Lay, V., Kufrin, K., Puđak, J. (2007.) *Kap preko ruba čaše – Klimatske promjene Svijet i Hrvatska*, Zagreb: Hrvatski Centar Znanje za Okoliš
- Lovelock, J. (2006.) *Osveta Geje – Zašto planet Zemlja uzvraća udarac i može li se čovječanstvo još spasiti*, Zagreb: Izvori
- Sachs, W. (1999.) *Planet Dialectics – Explorations in Environment & Development*, New York: Zed Book
- Sachs, W., et al. (1998.) *Greening the North – A Post-industrial Blueprint for Ecology and Equity*, New York: Zed Book
- Schmidheiny, S. (1992.) *Changing Course: a global business perspective on development and the environment*, Palatino: The MIT Press
- Springer, O. P., ur. (2001.) *Ekološki leksikon*, Zagreb: Barbat
- Šimleša, D. (2006.) *Četvrti svjetski rat: Globalni napad na život / Drugačiji svijet je moguć!: Priče iz našeg dvorišta*, Zagreb: Što čitaš?
- Vidović, D. i Pauković, D., ur. (2006.) *Globalizacija i neoliberalizam: refleksije na hrvatsko društvo*, Zagreb: CPI, str. 147 - 159

- Wilson, E. O. (2002.) *Future of Life*, New York: Alfred A. Knopf
- Glas koncila, broj 6 (1703), 11. veljače 2007.
- Vjesnik, 7. ožujka 2007.
- Feral tribune, 26. siječnja 2007.

ELEKTRONSKA LITERATURA

- URL: <http://www.elektroprivreda-rs.com/slivtrebisnjice.htm#osnovna%20konceptija>
- URL: <http://www.mojaenergija.hr/indeks.php/me/arhiva>
- URL: <http://www.crorivers.com/predobra.html>
- URL: <http://www.h-alter.org/index.php?page=article&id=2050#hot>
- URL: <http://www,h-alter.org/index.php?page=article&id=4493#hot>
- URL: <http://www.index.hr/clanak>
- URL: <http://www.poslovni.hr/Content/AuthorArticleList.aspx?>
- URL: <http://www.slobodnadalmacija.hr/20061205/tribina01.asp>
- URL: <http://www.koncar-ket.hr/novost>.
- URL: <http://www.dubrovacki-vjesnik.hr/index.php?link=showNews&ID=2932>
- URL: <http://www.slobodnadalmacija.hr/20070201/tribina01.asp>
- URL: <http://www.slobodnadalmacija.hr/20051111/bih01.asp>
- URL: <http://www.slobodnadalmacija.hr/20040401/bih01.asp>
- URL: <http://www.zamirzine.net/spip.php?article4258>
- URL: <http://www.zelena-akcija.hr/ZANoviWeb/content/view/401/247/lang,hr/>
- URL: http://www.cin.ba/Stories/P6_EFT/?cid=406,2,1
- URL: <http://www.zeleni-neretva.ba/>
- URL: <http://amac.hrvati-amac.com/index.php?option=com>
- URL: <http://www.nacional.hr/articles/view32673>
- URL: <http://www.pbs.hr/helesce.htm>
- URL: <http://www.nacional.hr/articles/view32242>

- URL: <http://www.javno.com/hrvatska>
- URL: <http://www.sisak.info/index/php?p=news&area=1&newsid=5701>
- URL: http://www.jutarnji.hr/clanak/art-2007,1,23,zagadenje_sisak,59549.jl
- URL: <http://www.zamirzine.net/spip.php?article4426>
- URL: <http://danas.org/articleprint/2007/01/17/dc8dcdaf-5b40-4514-bc789f2d39d9e3aa.html>
- URL: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20040401/bih02.asp>
- URL: <http://www.bih-ribolov.com/content/view/337/31>
- URL: <http://www.slobodnadalmacija.hr/inc/print.asp?url=/20070201/tribina01.asp>